

ШКУТА О. О.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри галузевого права
юридичного факультету
(Херсонський державний університет)

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ У ВИГЛЯДІ ТРИМАННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У ДИСЦИПЛІНАРНОМУ БАТАЛЬЙОНІ

У статті розглянуто теоретичні та прикладні засади призначення покарання у вигляді тримання військовослужбовців у дисциплінарному батальйоні.

Ключові слова: засади, призначення, покарання, дисциплінарний батальйон, військовослужбовці.

В статье рассмотрены теоретические и прикладные основы назначения наказания в виде содержания военнослужащих в дисциплинарном батальоне.

Ключевые слова: принципы, назначение, наказание, дисциплинарный батальон, военнослужащие.

The article deals with theoretical and applied bases of punishment imposition in the form of detention in a disciplinary battalion for military personnel.

Key words: bases, imposition, punishment, disciplinary battalion, military personnel.

Вступ. Важливо наголосити, що зміна порядку призиву в лави Збройних Сил України військовослужбовців за контрактом з 01 січня 2014 року певним чином вплине на процедуру призначення покарання у вигляді тримання військовослужбовців у дисциплінарному батальйоні. Викладене свідчить, що подальший розвиток цього специфічного, виключно військового кримінального покарання у майбутньому може бути виключеним із Кримінального кодексу України (далі – КК України).

Призначення судами покарання у вигляді тримання військовослужбовців у дисциплінарному батальйоні пов'язано з необхідністю врахування всіх принципів кримінального права, застосування загальних початків призначення покарання на основі його індивідуалізації [7, с. 67]. КК України містить низку загальних і спеціальних правил при призначенні покарання засудженим військовослужбовцям, обов'язкових для судів.

Науково-теоретичним підґрунтям статті стали праці вітчизняних і зарубіжних учених у галузі кримінального та кримінально-виконавчого права, кримінології, зокрема Л.В. Багрій-Шахматова, О.М. Бандурки, М.І. Бажанова, Ю.В. Бауліна, І.Г. Богатирьова, В.В. Василевича, П.А. Вороб'я, В.О. Глушкова, В.К. Гришука, О.М. Джужі, Т.А. Денисової, О.О. Дударова, В.П. Ємельянова, О.Г. Колба, М.П. Мелентьєва, В.О. Меркулової, О.С. Міхліна, О.М. Литвинова, В.І. Осадчого, М.І. Панова, Г.С. Поліщука, М.Ю. Птиціна, Є.Б. Пузиревського, А.В. Савченка, В.І. Селіверстова, А.Х. Степанюка, М.О. Стручкова, Ю.В. Сокоринського, В.П. Тихого, А.А. Толкаченка, В.М. Трубникова, М.І. Хавронюка, С.О. Харитонова, П.Л. Фріса, В.І. Шакуна, О.В. Шарикіної, О.І. Шилова, І.В. Шмарова й ін.

Визнаючи досягнення цих учених, варто підкреслити, що їхні роботи, без сумніву, збагатили наукову думку щодо проблем розвитку покарання у вигляді тримання військовослужбовців у дисциплінарному батальйоні й на сьогодні становлять значну теоретичну і прикладну цінність.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд теоретичних і прикладних засад призначення покарання у вигляді тримання військовослужбовців у дисциплінарному батальйоні.

Результати дослідження. На сьогодні, згідно зі ст. 52 КК України, тримання військовослужбовців у дисциплінарному батальйоні належить до основних видів покарання. Тримання військовослужбовців у дисциплінарному батальйоні, замість позбавлення волі, не може застосовуватися до осіб, які раніше відбували покарання у вигляді позбавлення волі.

Це покарання встановлюється на строк від шести місяців до двох років за здійснення злочину проти військової служби, а також у випадках, коли суд, враховуючи обставини справи й особу засудженого, вважає за можливе замінити позбавлення волі на строк не більше ніж два роки триманням у дисциплінарному батальйоні на той самий термін [2, с. 22].

Відбування цього виду покарання полягає в тому, що засуджені служать в особливій частині з суворим режимом, залучаються до суспільно корисної праці, з ними проводиться в певних формах навчально-бойова та фізична підготовка, щодо них здійснюється загальне й військове виховання. Тримання в дисциплінарній батальйоні – специфічне, військове покарання, що передбачає такий вплив на засудженого, у якому поєднуються суворота дисципліни, інші засоби військового виховання й заходи виправного характеру [3, с. 4].

У розділі 19 «Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)» із 33 статей у 13 передбачена така санкція, як тримання в дисциплінарному батальйоні. Змінилися не тільки порядок призначення, а й умови тримання цього традиційного для вітчизняного законодавства специфічного кримінального покарання. Звертають на себе увагу новації щодо цього виду покарання: у ст. 73 КК РФ передбачена можливість умовного засудження під час призначення покарання у вигляді тримання в дисциплінарній військовій частині. Далі в ст. 79 КК РФ передбачена можливість умовно-дострокового звільнення особи, що відбуває покарання в дисциплінарній частині. Також законодавство РФ делегує можливість у судовому порядку замінювати невідбуту частину покарання у вигляді тримання військовослужбовців у дисциплінарному батальйоні більш м'яким видом покарання. Також варто зауважити, що, на відміну від раніше чинного законодавства, відповідно до п. 4 ст. 89 КК України, такими, котрі не мають судимості, визнаються особи, які відбули покарання у вигляді тримання військовослужбовців у дисциплінарному батальйоні [2, с. 34].

Засуджені військовослужбовці, які відбувають покарання у вигляді тримання в дисциплінарному батальйоні й визнані військово-лікарською комісією непридатними за станом здоров'я до військової служби зі зняттям із військового обліку або непридатними до військової служби в мирний час, звільняються судом від покарання за поданням командира дисциплінарного батальйону та висновком військово-лікарської комісії (ст. 85 Кримінально-виконавчого кодексу України) [4, с. 200].

При цьому невідбута частина покарання не може бути замінена йому більш м'яким видом покарання [2, с. 31]. Окрім цього, чинне законодавство містить обмеження у праві суду замінити позбавлення волі триманням у дисциплінарному батальйоні щодо осіб, які раніше відбували покарання у вигляді позбавлення волі, що, як нам видається, буде необґрунтованим при врахуванні нашої пропозиції щодо створення на території батальйону локалізованих дільниць.

Покарання у вигляді тримання в дисциплінарному батальйоні є одним із ступенів системи покарань. Ці ступені утворюють перехід від менш суворого покарання до більш суворого покарання і створюють так звані сходи покарань. «Установление такой лестницы имеет большое существенное значение для законодателя и еще более для судьи. Первому такая лестница облегчает выбор наказаний для отдельных преступных деяний соответственно их значению для правового порядка, а для судьи она создает возможность исполнять возлагаемую на него законом обязанность соразмерять наказуемость с обстоятельствами отдельного преступления со степенью преступности виновного, делая возможным переход от одного вида или рода наказания к другому» [5, с. 162].

У системі покарань воно розташовано між арештом і позбавленням волі на певний строк, тим самим визначаючи високий ступінь правообмежень засудженої особи. Розгляд справ у встановлені строки, об'єктивний і безсторонній судовий розгляд, що виключає засудження осіб, винність яких не доведена, і призначення справедливого покарання особам,

винним у здійсненні злочину, – це реальний унесок чинних у межах конституційних повноважень і законодавчих меж судів у справу зміцнення законності та правопорядку, яких чекає від них суспільство, держава й окремі громадяни.

Досить важливу роль тут відіграють і суди, що здійснюють судочинство щодо військовослужбовців, яким призначене покарання у вигляді тримання в дисциплінарному батальйоні. Практика призначення цього покарання свідчить про те, що впродовж останніх шести років тримання в дисциплінарному батальйоні реально застосовувалося щодо четвертої-п'ятої частини від загальної кількості засуджених. Розширення способів застосовуваного покарання зобов'язує шукати системний підхід у цій галузі.

Верховний Суд не раз відзначав, що виконання вимог закону про суворо індивідуальний підхід до призначення покарання, його справедливості, безумовно, сприяють вирішенню завдань і здійсненню цілей, зазначених у нормах кримінального та кримінально-виконавчого законодавства. Водночас відзначається низька ефективність приватної превенції [6, с. 2].

Також справедливо зазначається, що КК України, у тому числі й у частині злочинів проти порядку несення військової служби й покарань за їхнє здійснення, далекий від досконалості, законодавець недостатньо чітко регламентував деякі питання призначення покарання і це породжує складності на практиці [8, с. 3]. У зв'язку з викладеним видається необхідним звернути основну увагу на низку найбільш актуальних проблем призначення покарання у вигляді тримання військовослужбовців у дисциплінарному батальйоні.

Так, відповідно до ст. 62 КК України, тримання в дисциплінарному батальйоні може призначатися одній категорії військовослужбовців, до якої закон зараховує військовослужбовців, котрі проходять строкову військову службу за призовом. Виходячи зі змісту цієї норми, закон, на жаль, не поширив можливість застосування покарання у вигляді тримання в дисциплінарному батальйоні не тільки на осіб, які проходять військову службу по контракту на посадах рядового й сержантського складу (за умови, що вони не проходили строкової служби), а й на осіб, котрі проходять військову службу за призовом на посадах офіцерського складу. Коло суб'єктів, власне кажучи, не може не впливати на змістовий бік цього виду покарання й докорінно змінює уявлення про його призначення.

Однак тримання в дисциплінарному батальйоні осіб офіцерського складу виходить за межі традицій, вироблених військово-кримінальним законодавством, що сформувалося в умовах мирного часу. Тому вважаємо, що покарання у вигляді тримання військовослужбовців у дисциплінарному батальйоні обґрунтовано може бути призначено не до всіх військовослужбовців, що проходять військову службу за призовом, а тільки до тих, хто перебуває на посадах рядового та сержантського складу.

Також варто зауважити, що, крім зазначеної в ст. 62 КК України категорії осіб (*військовослужбовці строкової служби*), покарання у вигляді тримання в дисциплінарному батальйоні можна застосувати, на нашу думку, і до таких осіб:

а) до громадян, які не проходили військової служби, зарахованим у військові навчальні заклади 3–4 рівня акредитації. У практиці судів питання про застосування покарання у вигляді тримання неповнолітнього в дисциплінарному батальйоні, у тому числі умовно, виникало не раз [9, с. 50]. Це питання зумовлене статусом осіб, які до настання повноліття вступають до військових навчальних закладів і є за своїм правовим станом військовослужбовцями.

Деякі фахівці вважають [11, с. 127], що наявність спеціального розділу 15 КК України про особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх, що включає норми про поняття «неповноліття» (ст. 97 КК України), вичерпний перелік видів покарань, які можуть призначатися неповнолітнім (ст. 98 КК України), дає змогу дійти висновку щодо неможливості застосування до них тримання військовослужбовців у дисциплінарному батальйоні [2, с. 37].

Однак у силу Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» громадяни, які не проходили військової служби, зараховані до військових освітніх установ професійної освіти, набувають статусу військовослужбовців, які проходять військову службу за

призовом. Тому цей вид покарання, на нашу думку, може застосовуватися й до курсантів молодших курсів військово-навчальних закладів, і тих військовослужбовців, які проходять військову службу за контрактом, за умови, що вони не проходили строкової військової служби.

У частині аргументації окремих положень, які регулюють питання військової служби, варто відобразити положення ч. 4 ст. 2 вище згаданого Закону, де встановлено, що в Україні проходять військову службу таких видів:

- строкова військова служба;
- військова служба за контрактом осіб рядового, сержантського й старшинського складу;
- військова служба (навчання) курсантів (слухачів) вищих військових навчальних закладів, а також вищих навчальних закладів, які мають у своєму складі військові інститути, факультети військової підготовки, кафедри військової підготовки (далі – вищі військові навчальні заклади та військові навчальні підрозділи вищих навчальних закладів);
- військова служба за контрактом осіб офіцерського складу;
- військова служба за призовом осіб офіцерського складу.

Також потрібно зауважити, що в ч. 1 ст. 20 цього самого Закону передбачено, що на військову службу за контрактом приймаються громадяни, які пройшли професійно-психологічний відбір і відповідають установленим вимогам проходження військової служби, а саме:

- громадяни призовного віку, які мають вищу, професійно-технічну або повну загальну середню освіту й не проходили строкової військової служби
- особи з повною загальною середньою освітою віком від 17 років до 21 року, у тому числі ті, яким 17 років виповнюється в рік початку військової служби;

б) до осіб офіцерського складу, які проходять військову службу за призовом.

З цього приводу справедливо відзначено те, що офіцери, призвані на військову службу за призовом, за своїм правовим станом прирівнюються до офіцерів, котрі проходять службу за контрактом. Оскільки до останніх тримання в дисциплінарному батальйоні, відповідно до ст. 62 КК України, не застосовується, не може цей вид покарання застосовуватися й до офіцерів, які мають де-факто таке саме становище, але виконують військову службу за призовом [1, с. 96].

На нашу думку, ця точка зору є помилковою у зв'язку з тим, що в силу Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» офіцерський склад, який проходить військову службу за призовом, не належить до категорії військовослужбовців, котрі проходять строкову військову службу за призовом. Тому до них не можна застосовувати тримання в дисциплінарній військовій частині, як це прямо передбачено ст. 62 КК України.

Крім того, як засвідчує аналіз чинного законодавства, це покарання може застосовуватися до таких категорій військовослужбовців:

1) до військовозобов'язаних, які вчинили злочин у період проходження ними військових зборів.

Водночас у деяких джерелах відображена дещо інша позиція. Не заперечуючи можливості їхнього покарання у вигляді тримання в дисциплінарному батальйоні, можна вважати, що громадяни, які перебувають у запасі, вчинили злочини в період проходження військових зборів, можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності лише в тому випадку, якщо у відповідних статтях КК України не зазначені конкретні категорії військовослужбовців, на яких поширюється ця відповідальність.

З цією позицією ми погоджуємось, адже за законодавством України проходження військових зборів не визнається строковою службою, окрім того, указівка про громадян, призваних на військові збори, як про самостійних суб'єктів злочинів проти військової служби, на жаль, законодавцем не визначена [12, с. 22];

2) до військовослужбовців жіночої статі;

3) частково – до громадян інших держав, призваних, відповідно до міжнародних договорів України, у прикордонні війська України.

Висновки. Як було вище відмічено, іноземні громадяни, призвані на військову службу в прикордонні війська України, відповідно до двосторонніх угод між Україною та низкою

закордонних держав, мають статус військовослужбовців за призовом і несуть відповідальність за злочини проти військової служби за КК України. Тому їм може призначатися покарання у вигляді тримання в дисциплінарному батальйоні, однак призначене військовим судом покарання вони повинні відбувати на території своєї держави.

Водночас не в усіх країнах, з якими Україна уклала подібні угоди, існують умови для відбування такого виду покарання. Зокрема, у Республіці Таджикистан відсутні подібний вид покарання й, відповідно, умови для його виконання. Тому в цьому випадку застосування покарання у вигляді тримання військовослужбовців у дисциплінарному батальйоні, призваним з указаної Республіки, неможливе.

Список використаних джерел:

1. Преступления против военной службы / [В.М. Борисенко, К.И. Егоров, Г.Н. Исаев, А.В. Сапсай] ; под общ. ред. Н.А. Петухова. – СПб. : Юридический центр «Пресс», 2002. – С. 96.
2. Кримінальний кодекс України. – К. : Велес, 2011. – 176 с.
3. Львовчкін В.А. Концептуальні питання реформування кримінально-виконавчої системи / В.А. Львовчкін // Проблеми пенітенціарної теорії і практики : щорічний бюлетень Київського інституту внутрішніх справ / редкол.: В.М. Синьов (голов. ред.) та ін. – К. : КІВС «МП Леся», 2002. – № 7. – С. 3–12.
4. Науково-практичний коментар до Кримінально-виконавчого кодексу України / [І.Г. Богатирьов, О.М. Джужа, О.І. Богатирьова, Є.М. Бодюл та ін.] ; за заг. ред.. докт. юрид. наук, проф. І.Г. Богатирьова. – К. : Атіка, 2010. – 344 с.
5. Сокоринський Ю.В. Тримання військовослужбовців у дисциплінарному батальйоні: кримінально-виконавча характеристика / Ю.В. Сокоринський // Вісник Академії митної служби України. Серія «Право». – 2010. – № 2 (5). – С. 162–166.
6. О практике назначения судами уголовного наказания : Постановление Пленума Верховного Суда за 1999 г. № 40 // Бюллетень Верховного Суда РФ. – 1999. – № 8. – С. 2.
7. Ищенко А. Справедлив ли уголовный закон к военнослужащим? / А. Ищенко // Российская юстиция. – 2001. – № 8.
8. Кириць Б.О. Тримання військовослужбовців у дисциплінарному батальйоні як спеціальний вид покарання у кримінальному праві / Б.О. Кириць // Вісник ЛьвДУВС. – 2004. – № 3. – С. 3–13.
9. Кримінально-виконавче право : [навчальний посібник] / [В.А. Бадира, С.Ф. Денисов, Т.А. Денисова, М.М. Мінаєв, В.Г. Хашев] ; за ред. Т.А. Денисової. – К. : Істина, 2008. – 400 с.
10. Іванько О.М. Вплив умов відбування покарання в дисциплінарному батальйоні на деякі показники вегетативної нервової системи засуджених військовослужбовців / О.М. Іванько // Проблеми військової охорони здоров'я. – К., 2006. – Вип. 16. – С. 183–187.
11. Гринько Р.В. Загальна характеристика кримінального покарання у формі направлення військовослужбовців до дисциплінарного батальйону / Р.В. Гринько // Академія Прикорд. військ України ім. Б. Хмельницького : збірник наукових праць. – Хмельницький, 1998. – № 6. – Ч. 2. – С. 127–130.
12. Про загальний військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 04.04.2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.zakon.rada.dov.ua

